

Пераасэнсаванне Статута ВКЛ у кантэксце кніжнай культуры Беларусі

16 сакавіка 2020 года ў Музеі кнігі Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі адкрылася выстава "Правобраз еўрапейскай Канстытуцыі", прымеркаваная да Дня Канстытуцыі. Яна стала лагічным працягам выставы "Шлях да Канстытуцыі", што прайшла ў Музеі кнігі ў сакавіку — красавіку 2019 года. Правядзенне гэтых выстаў рарытэтаў з'яўляецца падставай звярнуць увагу на адзін з найважнейшых помнікаў прававой і кніжнай культуры Беларусі — Статут ВКЛ.

Статут ВКЛ з'яўляецца адным з найлепш даследаваных айчынных выданняў XVI ст., якому прысвечаны тысячы публікацый айчынных і замежных аўтараў. Пры гэтым публікацыі айчынных навукоўцаў (Я.Юхо¹, Т.Доўнар², Г.Галенчанкі³, А.Радамана⁴, У.Падалінскага⁵, Л.Голубевай⁶, Г.Праневіча⁷, В.Галубовіча⁸ і інш.) грунтоўна дапаўняюць працы замежных (С.Лазуткі⁹, У.Мякішава¹⁰, Ю.Бардаха¹¹, С.Вансевічуса¹² і інш.). Сучасныя даследчыкі здолелі зрабіць прынцыпова новы крок у кірунку вывучэння Статута ВКЛ, якое распачалося больш за стагоддзе таму ў працах І.Лапо¹³, Ф.Леантовіча¹⁴, І.Маліноўскага¹⁵, С.Пташыцкага¹⁶ і інш.

Аднак пры гэтым ён звычайна фігуруе толькі ў асобных аспектах і кантэкстах — як прававы акт, як гістарычная крыніца, як помнік палітычнай культуры, як сведчанне ўзроўню развіцця беларускай мовы ў тагачасным грамадстве, нават як твор графічнага мастацтва, але яго комплексная ацэнка як кніжнага помніка дагэтуль не зроблена.

Да таго ж у пераважнай большасці выпадкаў Статут ВКЛ успрымаецца як нешта статычнае, узніклае ў 1588 г. на старабеларускай мове і выдадзенае віленскай друкарняй братоў Мамонічаў пры падтрымцы канцлера Льва Сапегі. Пры гэтым звычайна не бярэцца ў разлік працяглая гісторыя бытавання Статута, яго

афіцыйнага выкарыстання на працягу двух з паловай стагоддзяў, шматлікіх перакладаў, перавыданняў, дапрацовак і дапаўненняў.

Сёння ў масавую свядомасць праз публікацыі навукоўцаў¹⁷ прыходзіць асэнсаванне таго факту, што дзякуючы з'яўленню Статута ВКЛ нашы продкі былі аднымі з першых у свеце, хто займеў канстытуцыйнае заканадаўства. Статут ВКЛ, складзены па-беларуску і зацверджаны ў 1588 г., меў многія рысы сапраўднай Канстытуцыі і пры гэтым ўяўляў сабой кадыфікаваны звод асноўных законаў краіны. У сувязі з гэтым надзвычай важным выглядае асэнсаванне Статута ВКЛ як доўгатрывалай і зменлівай з'явы ў кантэксце яго пашырэння праз шматлікія выданні і рукапісы, а таксама пераклады на іншыя мовы.

Як вядома, Статут ВКЛ выдаваўся не раз. Прывілей на яго выданне атрымаў асабіста Л.Сапега, які меў права выдаць яго ў любой друкарні, але выбар свой спыніў на віленскай друкарні Мамонічаў (з гэтага часу ў выданнях Мамонічаў ён пачаў называцца "звирхним паном друкарни"¹⁸). Менавіта тут у 1588, каля 1592—1593 і каля 1600 гг. выйшлі першыя тры выданні Статута на старабеларускай мове. Прычым усе тры пад адным — 1588 годам, што таксама мае пэўнае значэнне для даследчыкаў кніжнай культуры Беларусі.

СУША Аляксандр Аляксандравіч.

Намеснік генеральнага дырэктара Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі, старшыня Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў, кандыдат культуралогіі. Нарадзіўся ў 1982 г. у Мінску. У 2005 г. закончыў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў па спецыяльнасці "культуралогія", у 2007 г. — Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы, у 2008 г. — аспірантуру БДУ культуры і мастацтваў. У 2009 г. абараніў кандыдацкую дысертацыю па тэме "Культурная спадчына грэка-каталіцкай царквы ў Беларусі ў кантэксце дыхатаміі "Усход—Заход". Займаецца вывучэннем гісторыі кніжнай культуры Беларусі, працэсаў фарміравання і выкарыстання культурнай спадчыны, пытанняў міжкультурнага ўзаемадзеяння. Аўтар больш за 250 навуковых публікацый, складальнік шэрагу друкаваных і электронных выданняў па пытаннях культуры Беларусі. Ініцыятар і каардынатар факсімільнага ўзнаўлення многіх кніжных помнікаў.

Першае выданне, якое мела заглавак "Статут Великого Князтва Литовского // от наясне/й/шого г/о/с/по/д/а/ра короля его м/и/л/о/сти // Жикимонь-та третего на коронацыи // в Кракове выданный року // 1588. // Друковано в великом месте Виленском, // в друкарни дому Мамоничов. // 3 ласки и привилья короля его м/и/л/о/сти.//". На вялікі жаль, не захавалася ні аднаго поўнага асобніка першага выдання: усе з захаваных — дэфектныя¹⁹. У поўным асобніку павінна быць каля 317 аркушаў (40 нумараваных аркушаў і 554 нумараваных старонак), з улікам памылак у пагінацыі (адсутнічаюць старонкі 42, 460—479, двойчы пранумараваныя старонкі 271, 279, 498) — 308 аркушаў. Некаторыя асобнікі першага выдання ўключаюць дзве старонкі памылак друку — "Омылки, которые трафилися в друку. Так себе читай и розумей"²⁰. Фармат аркушаў — 2° з наборам 225x140 мм. У выданні маюцца кустоды, літарныя сігнатуры. Ужо ў гэтым першым выданні для лепшага візуальнага ўспрыняцця друк ажыццяўляўся ў дзве фарбы — чорную і чырвоную.

Наклад першага выдання быў хутка вычарпаны, і Л.Сапега прыняў рашэнне рыхтаваць перавыданне. У 1592 г. у адным з лістоў ён адзначаў: "Мы неяк складаем выпраўленне Статута, шмат цяжкасцей даволі упартых, некалькі неразумных, усе пагадзіліся ў адным, каб апаніраваць нават самаму лепшаму. Часам самі не ведаюць, чаго хочуць..."²¹. З гэтых слоў становіцца відавочным, што праца над Статутам працягвалася (прычым калегіяльна) пасля першага выдання, а яго тэкст рэдагаваўся.

Другое і трэцяе выданні маюць нязначныя адрозненні ад першага ў афармленні тытульнага аркуша (напрыклад, у другім выданні герб ВКЛ змешчаны пад каронай, а не пер'ямі, дададзена цытата з Бібліі, ёсць памылка ў прозвішчы выдаўцоў), а таксама ў наборы тэксту. У цэлым жа выданні падобныя да першага: тытульны аркуш, дадаткі, рэестр або змест, асноўны тэкст²². На тытульным аркушы кожнага з іх указаная дата "1588", у сувязі з чым нярэдка ўзнікае блытаніна паміж асобнымі выданнямі, адрозніць якія між сабой даследчыкі нярэдка не могуць.

Першыя выданні Статута ВКЛ на польскай мове пабачылі свет у друкарні Лявона Мамоніча ў 1614, 1619 і каля 1623 г., прычым у апошнім былі захаваны выхадныя звесткі папярэдняга (з датай "1619"). Выданні Статута на польскай мове мелі новыя тытульныя аркушы, прысвячэнні, алфавітныя рэестры, складзеныя С.Гаянскім. Паводле тлумачэнняў перакладчыка, далучаных да выдання, пераклад быў зроблены са старабеларускай мовы даслоўна, каб забяспечыць дакладнасць перакладу, а не прыгажосць слова.

Выданне 1614 г. з'яўлялася толькі перакладам і не ўтрымлівала каментароў. Перавыданне 1619 г. ужо прадстаўляла сабой не толькі пераклад, але і сур'ёзную юрыдычную дапрацоўку. Яна датычылася не нормаў Статута, а каментароў, якія былі змешчаны да большасці артыкулаў. Для параўнання ў заўвагах пазначаліся спасылкі на заканадаўчыя акты Поль-

скага Каралеўства паводле Статута Гербурта (Вісліцкі Статут, пастановы Уладзіслава Ягайлы 1423 г., звычай Кракаўскай зямлі 1505 г. і інш.), а таксама пастановы соймавых канстытуцый²³. Аднак адсылка да іншых артыкулаў самога Статута выданне не ўтрымлівала. У гэтыя выданні ўнесены таксама пранумараваныя параграфы, што рабіла больш зручным практычнае карыстанне Статутам. Гэтая праца (як і складанне супастаўленняў) зроблена знаўцам права Б.Гаўлавіцкім.

Наступнае польскамоўнае выданне было падрыхтавана паводле рашэння сойма і каралеўскага прывілею ўжо пасля смерці Л.Сапегі. Яно выйшла ў варшаўскай каралеўскай друкарні П.Элерта ў 1648 г. (з прысвячэннем каралю польскаму і вялікаму князю літоўскаму Уладзіславу IV). З-за яго высокага зацвярджэння яго часам называюць першым афіцыйным выданнем Статута на польскай мове²⁴. Яно было дапрацавана і змястоўна: паводле даручэння манарха ў яго склад былі ўключаны соймавыя канстытуцыі па 1647 г.

У далейшым Статут друкаваўся ў Віленскай акадэмічнай друкарні (1693, 1744, 1780. (апошняя з датай "1744") 1786 гг.), акадэмічнай друкарні ў Познані (1698, 1786 гг.) і друкарні А.Марціноўскага ў Вільні (1819 г.). Гэтыя выданні збольшага захавалі структуру выдання 1619 г. і яго каментары. Унутраныя спасылкі на іншыя артыкулы з'явіліся толькі ў выданні 1648 г. і захаваліся ў наступных перавыданнях²⁵. Гэта рабіла працу праўнікаў больш зручнай.

Надзвычай каштоўны таксама падрыхтаваны ў дзвюх частках варыянт выдання Статута ВКЛ, зроблены ў Санкт-Пецярбургу паралельна на польскай і рускай мовах у 1811 г. Што характэрна, пераклад на рускую мову рабіўся не са старабеларускіх выданняў канца XVI ст., а з пазнейшых, крыху змененых польскамоўных выданняў Віленскай акадэмічнай друкарні XVIII ст. Гэта ў некаторай ступені можа выглядаць дзіўным. Аднак трэба прызнаць, што менавіта польскамоўная версія Статута стала найбольш пазнавальнай і найшырэй выкарыстанай на беларускіх землях у папярэднія стагоддзі. Да таго ж яна мела важнае змястоўнае значэнне, якія былі прыныцыповымі пры выкарыстанні Статута.

На працягу афіцыйнага дзеяння Статута ВКЛ яго выданні актыўна выкарыстоўваліся. Трэба адзначыць, што як звод законаў Статут дзейнічаў на тэрыторыі Беларусі і некаторых сумежных краёў не толькі ў перыяд існавання ВКЛ, але і пасля далучэння беларускіх зямель да Расійскай Імперыі і захоўваў сваю правамоцнасць ў Віцебскай і Магілёўскай губернях да 1831 г., а ў Віленскай, Мінскай і Гродзенскай — да 1840 г.

Вялікую каштоўнасць маюць таксама выданні Статута ВКЛ, што пабачылі свет ужо пасля спынення яго дзеяння. Напрыклад, рэдкім і важным з'яўляецца апублікаванае ў Маскве на мове арыгіналу — старабеларускай — выданне Імператарскага Маскоўскага таварыства гісторыі і старажытнасцей расійскіх 1854 г. У далейшым рабілася нямала новых публікацый, але ўсе яны ўжо разглядалі Статут ВКЛ як гістарычную крыніцу, бо як прававы акт ён скончыў сваё дзеянне.

У наш час выйшла нямала новых выданняў Статута. Сярод іх варта адзначыць публікацыю 1989 г., прымеркаваную да 400-годдзя Статута ВКЛ 1588 г.²⁶. Гэтае выданне стала першай спробай рэпрынтнага ўзнаўлення поўнага тэксту Статута. Яно ўключае нарыс "Сацыяльна-гістарычныя ўмовы ўзнікнення Статута Вялікага Княства Літоўскага 1588 года", моцна зменшаныя выявы арыгінальных старонак Статута, транслітарацыю арыгінальнага тэксту і яго пераклад на рускую мову, а таксама энцыклапедычны даведнік з 820 артыкулаў, паартыкульны каментар, тэрміналагічны і імяны паказальнікі. Сярод іншага там змешчаны артыкулы пра крыніцы Статута і іншыя прававыя акты і дакументы XV—XVI стст., пра гісторыю падрыхтоўкі і выдання Статута, яго паліграфічныя і мастацкія асаблівасці. Шэраг артыкулаў прысвечаны выкарыстанню, збераганню і гісторыі даследавання Статута.

Займаючыся вывучэннем перавыданняў Статута, важна звярнуць увагу і на яго вытокі, перадумовы і кантэкст яго ўзнікнення, зрабіць параўнаўчы аналіз (не толькі ў прававым, але і ў кнігазнаўчым зрэзе) з папярэднімі і наступнымі рэдакцыямі і выданнямі Статутаў, Канстытуцый і іншых прававых зводаў. Як вядома, Статут ВКЛ 1588 г. нярэдка называюць Трэцім Статутам, паколькі ён меў сваіх папярэднікаў — Статут 1529 г. (Першы Статут) і Статут 1566 г. (Другі Статут). Абодва яны не былі апублікаваны і выкарыстоўваліся ў рукапісным выглядзе.

Статут ВКЛ 1529 г. складала камісія на чале з канцлерам ВКЛ А.Гаштольдам (некаторыя даследчыкі мяркуюць, што ў складанні і рэдагаванні Статута мог прымаць удзел Ф.Скарына) на аснове кадыфікацыі і сістэматызацыі норм мясцовага звычайнага права, пастаноў судовых і дзяржаўных устаноў, Судзебніка 1468 г. ("Судзебніка Казіміра"), розных прывілеяў. Статут складаўся з 13 раздзелаў і 244 артыкулаў. Пазней у яго ўнеслі дапаўненні, у выніку колькасць артыкулаў павялічылася да 283. Вядомыя пераклады Статута 1529 г. на лацінскую (1530 г.) і польскую (1532 г.) мовы.

Статут ВКЛ 1566 г. меў асноўнымі крыніцамі агульназемскія і абласныя прывілеі, Судзебнік 1468 г., Статут ВКЛ 1529 г. і некаторыя нормы звычайнага права; выкарыстаў таксама нормы царкоўнага (і каталіцкага, і праваслаўнага) права. У ім былі спалучаны тэарэтычныя распрацоўкі мясцовага права з практычнай дзейнасцю і тэарэтычнымі асновамі рымскага і заходнееўрапейскага права. Для падрыхтоўкі Статута ў 1551 г. меркавалася стварыць камісію з 10 чалавек (5 католікаў, 5 праваслаўных), якую, магчыма ў іншым складзе, узначаліў канцлер ВКЛ М.Радзівіл Чорны. У асноўным была захавана структура Статута 1529 г. (367 артыкулаў Статута 1566 г. былі аб'яднаныя ў 14 раздзелаў). Статут напісаны на беларускай мове, быў перакладзены на лацінскую і польскую мовы.

Статут ВКЛ 1588 г. грунтаваўся на нормах Статутаў 1529 і 1566 гг., соймавых пастановах 1566,

1569, 1571, 1573, 1578, 1580 і 1584 гг., прывілеях, пастановах павятовых соймакаў. Ён быў падрыхтаваны на высокім тэарэтычным узроўні кваліфікаванымі правазнаўцамі пад кіраўніцтвам канцлера ВКЛ А.Валовіча, а завершаны і зацверджаны пры спрыянні падканцлера ВКЛ Л.Сапегі. Статут 1588 г. складаецца з 14 раздзелаў, у якіх налічваецца 488 артыкулаў. У плане паліграфічнага афармлення былі выкарыстаны таксама ўзоры выданняў прававога характару, што пабачылі свет у суседняй Польшчы і некаторых іншых еўрапейскіх краінах, хаця, безумоўна, больш заўважным быў уплыў мясцовай кірылічнай рукапіснай традыцыі²⁷.

Урэшце быў і адваротны эфект: з'яўленне Статута ВКЛ 1588 г. істотна паўплывала на развіццё прававой і кніжнай культуры ў далейшым, прычым не толькі ў Беларусі, але і далёка за яе межамі. Так, напрыклад, Статут ВКЛ 1588 г. выкарыстоўваўся пры кадыфікацыі ў канцы XVI ст. прускага права, складанні Саборнага ўлажэння 1649 г. у Расіі. У заканадаўстве і судах Польшчы, Латвіі, Эстоніі ён ужываўся як дадатковая крыніца права. Статут 1588 г. быў галоўным пісьмовым зводам дзеючага права на Украіне (у Кіеўскай, Падольскай і Валынскай губернях дзейнічаў да 1840 г.).

Важнай задачай сёння з'яўляецца выяўленне ўсіх захаваных асобнікаў — друкаваных і рукапісных, на старабеларускай мове і перакладных, у дзяржаўных і прыватных зборах Беларусі і замежных краін. Аналіз захаваных выданняў і рукапісных спісаў Статута ВКЛ зроблены ўдзельнікамі IX Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў і апублікаваны ў адпаведным зборніку матэрыялаў²⁸.

Вядома, што рукапісныя спісы Статута ВКЛ 1529 г. сёння захоўваюцца ў Расіі (Расійская нацыянальная бібліятэка), Польшчы (Нацыянальная бібліятэка ў Варшаве, Курніцкая бібліятэка), Германіі (Бібліятэка сярэдняй школы г. Шульсфорт). Спісы Статута 1566 г. зберагаюцца ў Расіі (Расійская дзяржаўная бібліятэка, Расійская нацыянальная бібліятэка, Дзяржаўны гістарычны музей), Украіне (Нацыянальная бібліятэка Украіны імя У.І.Вярнадскага), Літвы (Бібліятэка Літоўскай акадэміі навук імя Урублеўскіх), Польшчы (Курніцкая бібліятэка) і інш. У тых жа, а таксама некаторых іншых бібліятэках можна знайсці спісы Трэцяга Статута ВКЛ 1588 г. На вялікі жаль, у зборах нашай краіны рукапісных спісаў Статута амаль не захавалася. Адным з выключэнняў з'яўляецца позні спіс, які датуецца ажно XIX ст. і сёння захоўваецца ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі імя Якуба Коласа.

Друкаваныя выданні Статута захаваліся ў большай колькасці. Агулам вядома 66 асобнікаў Статута ВКЛ на старабеларускай мове²⁹. Першае выданне, якое выйшла ў 1588 г., налічваецца ў 26 асобніках. Пры гэтым, на вялікі жаль, ніводнага з іх няма ў Беларусі. Большасць захаваных асобнікаў сёння захоўваецца ў дзяржаўных зборах Расіі (Расійскай дзяржаўнай бібліятэцы, Расійскай нацыянальнай бібліятэцы,

Бібліятэцы Расійскай акадэміі навук у Санкт-Пецярбургу, Навуковай бібліятэцы Санкт-Пецярбургскага дзяржаўнага ўніверсітэта) і Украіне (у Нацыянальнай бібліятэцы Украіны імя У.І.Вярнадскага, Львоўскай нацыянальнай навуковай бібліятэцы імя В.Стэфаніка, Адэскай нацыянальнай навуковай бібліятэцы, Нацыянальным музеі ў Львове імя А.Шаптыцкага, Навуковай бібліятэцы Львоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя І.Франка, Цэнтральнай навуковай бібліятэцы Харкаўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя В.Н.Каразіна). Некаторыя асобнікі выяўлены таксама ў Літве (у Бібліятэцы Віленскага ўніверсітэта, Музеі навукі Віленскага ўніверсітэта), Латвіі (Нацыянальнай бібліятэцы Латвіі), Польшчы (у Нацыянальнай бібліятэцы, Бібліятэках Варшаўскага і Ягелонскага ўніверсітэтаў, Курніцкай бібліятэцы, Публічнай бібліятэцы Варшавы), Швецыі (у Бібліятэцы Упсальскага ўніверсітэта).

Прыблізна такая ж сітуацыя назіраецца з другім выданнем, якое пабачыла свет каля 1592—1593 гг. Яно захоўваецца ў дзяржаўных зборах Расіі, Украіны, Польшчы. Трэцяе выданне Статута (1600 г.) захавалася ў фондах бібліятэк, музеяў і архіваў Беларусі, Расіі, Украіны, Літвы, Польшчы, Германіі, Чэхіі, Вялікабрытаніі, а таксама ў некаторых прыватных зборах. Што тычыцца пазнейшых выданняў Статута ВКЛ на польскай мове, то іх паўнацэнны ўлік яшчэ чакае свайго часу³⁰. Але, безумоўна, ён павінен быць праведзены ў бліжэйшай перспектыве.

Вядома, што да Другой сусветнай вайны ў зборах Дзяржаўнай бібліятэкі БССР (сёння — Нацыянальная бібліятэка Беларусі) захоўвалася адно з першых кірылічных выданняў Статута, атрыманае ад вядомага беларускага гісторыка А.Сапунова³¹. Падчас Другой сусветнай вайны гэтае выданне было вывезена за межы Беларусі, але не страчана. Сёння яно захоўваецца ў зборы Беларускай бібліятэкі і музея імя Ф.Скарыны ў Лондане. У выніку да нядаўняга часу ў дзяржаўных зборах нашай краіны не было ніводнага кірылічнага выдання Статута ВКЛ. Толькі ў 2012 г. дзякуючы намаганням устаноў культуры і прыватных арганізацый, а таксама беларускай грамадскасці для збораў Музея гісторыі Магілёва было набыта кірылічнае выданне Статута.

Перспектывым напрамкам працы з’яўляецца максімальна поўны бібліяграфічны ўлік усіх асобнікаў Статута, якія захаваліся да нашых дзён. Падобная праца павінна прадугледжваць дэталёвы аналіз кожнага асобніка *de visu* з апісаннем асаблівасцей арыгінала, стану яго захавання, уладальніцкіх ці чытацкіх пазнак. Часткова гэтая праца ўжо выканана. Найбольш поўны ўлік беларускамоўных выданняў Статута здзейсніў кракаўскі навуковец У.Мякішаў, які максімальна падрабязна апісаў кожны з вядомых яму асобнікаў³². Некалькі горш сітуацыя выглядае з выданнямі Статута ВКЛ на замежных мовах. Яшчэ адным напрамкам з’яўляецца "віртуальнае збіранне" поўных электронных копіяў захаваных асобнікаў Статута і іх канцэнтрацыя ў пэўнай паўнатэкставай базе даных. Відавочна, гэтая праца павінна быць рэалізава-

ная ў кантэксце стварэння Нацыянальнай электроннай бібліятэкі Беларусі.

Апрача друкаваных выданняў вялікую каштоўнасць маюць рукапісныя спісы Статута ВКЛ, якія сведчаць пра пашырэнне "статутнага" права, пра асаблівасці выкарыстання Статута прадстаўнікамі розных станаў і рэгіёнаў краіны, пра моўныя працэсы на нашых землях.

Яшчэ Статут ВКЛ 1529 г. пашыраўся ў рукапісных спісах, нягледзячы на неаднаразовую просьбу "*соймавых станаў*" яго надрукаваць. Аднак многія прычыны, у тым ліку адсутнасць на той час у ВКЛ кірылічнай друкарні і неабходнасць унясення істотных паправак у Статут, перашкаджалі яго публікацыі. Першапачатковы спіс Статута 1529 г., зроблены ў Вільні на старабеларускай мове, не дайшоў да нашага часу. Захаваліся чатыры рукапісныя спісы на старабеларускай мове: Фірлееўскі, Замойскі, Дзялянскіх, Слуцкі; два спісы на лацінскай мове: Лаўрэнцьеўскі, або Пфорцкі, і спіс Пулаўскіх; адзін спіс на польскай мове — Альшэўскі (яшчэ два спісы — Свідзінскі і Вастрабрамскі — загінулі ў 1944 г.). Захаваліся таксама чатыры пазнейшыя спісы, якія датуюцца XIX ст. Упершыню Статут 1529 г. надрукаваны ў 1841 г. у Познані ў "Зборы літоўскіх законаў з 1389 да 1529" (лацінскім шрыфтам), у 1854 г. у Маскве кірыліцай.

Другі Статут ВКЛ 1566 г. таксама распаўсюджваўся толькі ў рукапіснай форме. Літоўскім даследчыкам В.Раўдзелюнасам выяўлена 58 спісаў, з іх 13 на беларускай, 40 на польскай і 5 на лацінскай мове. Упершыню надрукаваны ў 1855 г. у Маскве.

Яшчэ ў большай колькасці спісаў прадстаўлены Статут 1588 г. Хаця ён і быў надрукаваны, далёка не кожны мог сабе набыць такое выданне (вядома, што кошт друкаванага Статута быў даволі высокім). Да таго ж наклад чарговага выдання Статута перыядычна заканчваўся, пра што часам згадваўся ў наступных яго выданнях (напрыклад, у выданнях 1614 і 1619 гг.). Таму для выкарыстання Статута ВКЛ 1588 г. таксама шмат разоў перапісваўся аж да XIX ст. Першыя яго рукапісныя спісы датуюцца часам прыняцця Статута. Адзін з найбольш ранніх быў зроблены ў 1595 г. у маёнтку Гадуцішкі (захоўваўся ў былой Берлінскай Каралеўскай бібліятэцы). Спісы Трэцяга Статута ВКЛ 1588 г. уключалі таксама ў склад зборнікаў, якія змяшчалі інвентары і іншыя гаспадарчыя матэрыялы (адзін з такіх зборнікаў захоўваецца ў Бібліятэцы Літоўскай акадэміі навук імя Урублеўскіх)³³.

Некаторыя з рукапісных спісаў абсалютна ўнікальныя. Напрыклад, на выставе "Правобраз еўрапейскай Канстытуцыі" ўпершыню быў прадэманстраваны спіс Статута ВКЛ 1588 г. у перакладзе на нямецкую мову, які захоўваецца ў адной з найстарэйшых бібліятэк Еўропы — Акадэмічнай бібліятэцы Латвійскага ўніверсітэта. Сам пераклад быў выкананы ў 1632 г., але дадзены рукапіс перапісаны пазней — у 1709 г.³⁴ Ён з’яўляецца сведчаннем афіцыйнага выкарыстання беларуска-літоўскай протаканстытуцыі на землях гістарычных Інфлянтаў і сведчыць пра старажытныя культурныя, эка-

намічныя і палітычныя сувязі нашых народаў.

Да нашага часу дайшла невялікая частка рукапіснай спадчыны прававога характару, але ёсць падставы меркаваць, што спісаў Статутаў ВКЛ налічваліся сотні. Толькі адзін рукапісны спіс Статута ВКЛ захаваўся ў Беларусі. Сёння ён захоўваецца ў фондах аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Дадзены спіс датуецца канцом XVIII ст.³⁵.

Варта асобна разгляду практыка перакладу Статута на замежныя мовы, якая, з аднаго боку, сведчыла пра шматмоўнасць інтэлектуальнай культуры ВКЛ, а з іншага боку, падкрэслівала інтэнсіўнасць міжкультурных і міжнародных кантактаў краіны, высокі ўзровень яе прававой культуры. У XVI—XIX стст. Статут быў перакладзены на польскую, лацінскую, рускую, украінскую, нямецкую, французскую мовы і пашыраўся па тэрыторыі ўсёй Еўропы.

Вядома, што Л.Сапега з самага пачатку меў намер падрыхтаваць польскі пераклад Статута і выдаць яго. У адным з лістоў ён пісаў: *"Новы Статут я ўжо загадаў друкаваць "па-руску"; хацеў бы я яго выдаць па-польску, але калі перакладаць слова ў слова, прытрымліваючыся "рускіх" слоў і выразаў, то выйдзе вельмі нядобра; інакш жа зрабіць не магу, гэта значыць не прытрымлівацца слоў і выразаў, а толькі сэнсу"*³⁶. Імя аўтара перакладу Статута на польскую мову невядомае.

У 1632 г. з'явіўся нямецкі пераклад Статута, які ўпамінаў у сваіх даследаваннях І.Даніловіч, і захоўваўся ён у бібліятэцы Дэрпцкага (Тартускага) універсітэта. На думку І. І.Лапо, ён прызначаўся для той часткі Ліфляндый, якая ў першай палове XVII ст. належала ВКЛ. Ужо ў наш час рукапіс Статута на нямецкай мове быў адшуканы ў зборах Акадэмічнай бібліятэкі Латвійскага ўніверсітэта ў Рызе. У сярэдзіне XVII ст. быў зроблены рускі пераклад Статута 1588 г.

Даследчыкам кніжнай культуры важна працягваць вывучэнне ўладальніцкіх пазнак на захаваных асобніках Статута. Гэта таксама дазваляе зрабіць пэўныя высновы пра бытаванне кніжнага помніка, яго выкарыстанне, стаўленне да яго з боку прадстаўнікоў розных станаў грамадства. Вялікае пашырэнне Статута ў асяроддзі шляхты, мяшчан, духавенства і многіх іншых станаў грамадства ВКЛ тлумачылася практычнымі патрэбамі. Можна казаць, што мала якое іншае беларускае выданне XVI—XVIII стст. карысталася такой папулярнасцю і так актыўна выкарыстоўвалася. Пра гэта сведчаць сярод іншага і шматлікія надпісы на старонках рукапісных спісаў і выданняў Статута, якія дагэтуль даследавання не дастаткова.

Асобнікі Статута 1588 г. цікавыя не толькі сваім зместам, але і каментарамі, заўвагамі, якія змешчаны побач з артыкуламі. Гэта дадатковая інфармацыя па карыстанні праўнікамі зводамі законаў. Напрыклад, у Нацыянальнай бібліятэцы ў Варшаве знаход-

зіцца вельмі незвычайны і нават унікальны ў гэтым плане асобнік. Пры яго камплектаванні да кожнага аркуша быў устаўлены яшчэ адзін чысты для ната-так. Так рабіліся пазнейшыя выданні прававой літаратуры. Такую камплектацыю Статута маглі зрабіць толькі па спецыяльнай замове. На вялікі жаль, захаваліся не ўсе старонкі, адсутнічае пачатак. Усе гэтыя старонкі запісаныя каментарамі да кожнага артыкула. Пры напісанні выкарыстаны два колеры чарніла: для тытулаў — чырвоны, для тэксту — карычневы. У нататках змешчаны адсылкі да іншых падобных артыкулаў і соймавых канстытуцый. Каментары рабіў праўнік вельмі высокай кваліфікацыі, які добра ведаў усе артыкулы Статута, пастановы канстытуцый, польскае права. Але ў асобніку не захавалася інфармацыя, якая б паказвала на аўтарства гэтых каментароў³⁷.

Сёння па ўладальніцкіх пазнаках добра вядома, што друкаваныя і рукапісныя асобнікі Статута найбольш актыўна выкарыстоўваліся ў XVI—XIX стст. на землях Беларусі, Літвы і Украіны, у меншай ступені — у Польшчы і Расіі. Яны зберагаліся як у бібліятэках буйных манастыроў (Жыровіцкага, Пінскага Богаўленскага, Віленскага Траецкага, Мілецкага і інш.), навучальных устаноў (Віленскага ўніверсітэта, Слуцкай езуіцкай калегіі), дзяржаўных структур (канцылярыі падстоля віцебскага і старасты смаленскага, Маскоўскага галоўнага архіва міністэрства замежных спраў Расійскай Імперыі), іншых арганізацый (Маскоўскай сінадальнай друкарні, Дзяржаўнага Эрмітажа, шматлікіх судовых устаноў, велікакняжацкай і іншых канцылярыяў), буйных магнатаў (Сапегаў, Радзівілаў, Замоіскіх, Залускіх, Трызнаў, Чапскіх, Шэметаў і інш.), шляхцічаў і дваран (А.Бельскага, Я.Журакоўскага, Л.Кіркілы, І.Лысакоўскага, К.М.Паца, І.Поляка, В.Савіча, Г.Сакалінскага, С.Сулімы, Г.Чарчыцкага), святароў (І.Ячынскага), пісараў і адвакатаў (С.Манкевіча, В.Усовіча), пісьменнікаў і грамадскіх дзеячаў (С.Мядзведзева), даследчыкаў (К.Яблонскіса) і інш.³⁸. У XIX—XX стст., пасля забароны на выкарыстанне Статута на землях колішняга ВКЛ большасць гэтых асобнікаў разышлася па бібліятэках, архівах і музеях замежных краін.

Асобная ўвага павінна быць таксама звернута на тое, разам з якімі іншымі выданнямі перапляталіся ў агульны канвалют выданні Статута. Гэта можа даць дадатковую інфармацыю пра характар выкарыстання Статута, пра неабходнасць паралельнага выкарыстання яго з іншымі прававымі актамі, гістарычнымі хронікамі, нават літаратурнымі творами.

Напрыклад, Альшэўскі спіс Статута 1529 г. уключае таксама пашыраную рэдакцыю "Хронікі Вялікага Княства Літоўскага і Жамойцкага", юрыдычныя акты 1530—1560-х гг. і іншыя матэрыялы. Значная колькасць друкаваных выданняў таксама суправоджалася выданнямі "Трыбунала абывацелям Вялікага Княства Літоўскага", "Канстытуцый" вальных соймаў Рэчы Паспалітай і іншымі выданнямі. Так, у польскамоўным асобніку Статута 1614 г. са збораў Расійскага дзяржаўнага архіва старажытных актаў у канцы

ўплеценага "Трыбунала..." 1586 г. унесена кароткая гістарычная хроніка, якая ахоплівае шэраг памятных падзей 1535—1645.

Тое ж можна праілюстраваць на шматлікіх выданнях Статута ВКЛ з фондаў Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі — многія з іх знаходзяцца ў канвалютах з іншымі выданнямі. Напрыклад, найранейшае выданне 1619 г. пераплецена разам з "Трыбуналам..." 1614 г. І бачна, што ў такім супольным выглядзе яны доўгі час суіснавалі.

Недастаткова даследаваным застаецца мастацкае аздабленне выданняў Статута ВКЛ. А між тым яно вартасна асобнай увагі. Так, тытульныя аркушы ўжо першых кірылічных выданняў Статута (1588, 1592/93, 1600) маюць прыгожае графічнае аздабленне. Як лічыцца, адмыслова для друкавання Статута былі выкананы некаторыя гравіравальныя дошкі³⁹.

У верхняй частцы тытульнага аркуша разам з дэкаратыўным раслінным абрамленнем выгравіраваны вяззю загаловак кнігі — "Статут Велікаго Княства Літоўскаго". Галоўнай дамінантай тытульнага аркуша з'яўляецца дзяржаўны герб ВКЛ "Пагоня", змешчаны ў атачэнні гірлянды з лісця. Знешнім выглядам тытульны аркуш Статута нагадвае тытул больш ранняга (1586 г.) выдання Мамонічаў — "Трыбунала абывацелям Вялікага Княства Літоўскага", дзе таксама заглавак кнігі заключаны ў лісцевую гірлянду. Аднак тытульны аркуш Статутаў мае больш гарманічную мастацка-графічную кампазіцыю.

На адваротным баку тытульнага аркуша першых выданняў Статута надрукавана гравюра на ўсю старонку — паясны партрэт караля польскага і вялікага князя літоўскага Жыгімонта III Вазы. Пры гэтым трэба адзначыць, што ў розных выданнях дадзены партрэт выглядаў па-рознаму: ён гравіраваўся з розных дошак. Адным з найбольш заўважных мастацка-дэкаратыўных элементаў гэтых выданняў Статута з'яўляецца гравюра з выявай герба Л.Сапегі. Раздзелы Статута вылучаны буйнейшым радковым шрыфтам і калонтытуламі, артыкулы — шрыфтам і загалюккамі.

Аздоба першага выдання Статута, акрамя вялікіх гравюр, уключае адну застаўку (з выявай вазы ў цэнтры) у пачатку прысвячэння Жыгімонту III Вазе. Гэтая новая кілаграфія, верагодна, створана паводле ўзору застаўкі, якую можна бачыць у выданнях кракаўскага друкара Лазара Андрысовіча⁴⁰. У першым выданні ў канцы кнігі выкарыстаныя таксама канцоўкі ў выглядзе разгорнутай кветкі і дзве прамавугольныя застаўкі як падвойная канцоўка ў канцы зместу. Аналагічныя застаўкі ёсць у Астрожскай Бібліі 1581 г.⁴¹. У другім варыянце першага выдання ў канцы рээстра надрукавана адна канцоўка. Арнамент застаўкі — раслінны, канцовак — раслінна-геаметрычны. З сямі дошак надрукавана сем вялікіх ініцыялаў. Заглавак усёй кнігі і першага раздзела выкананы вяззю. У канцы раздзелаў 6—13 выкарыстаны літы наборны арнамент у выглядзе крыжоў, квадрацікаў, галінак, стручкоў. Падобныя дробныя аздобы сустракаюцца

пасля загалюккаў раздзелаў.

У другім і трэцім выданнях Статута ў арнамент унесены некаторыя змены: выкарыстаны новыя канцоўкі (5 адбіткаў з 3 дошак), наборныя ўпрыгожанні ў выглядзе аднагаловых арлоў (ненумараваны аркуш 40). Трэцяе выданне адрозніваецца ад папярэдніх неаднаразовымі адбіткамі плеценай канцоўкі з дэфектам справа. Найчасцей даследчыкі адрозніваюць выданні па аздобе герба "Пагоня". Калі ў першым выданні герб акружаны вянком і ўвеччаны страусавым пер'ем, то ў другім у якасці наверхша выкарыстаны карона, а верхнікі намаляваны з "белай" шабляй. У трэцім выданні Статута верхавіна з каронай заменена іншай, больш грубай работы, а верхнікі трымае ўжо "чорную" шаблю⁴².

Дадатковае візуальнае ўражанне стварае выкарыстанне разнастайных шрыфтоў. Напрыклад, у даволі кароткім тэксце прывілея, дадзенага падканцлеру ВКЛ Л.Сапегу Жыгімонтам III Вазам на права выдання Статута на польскай і "рускай" (старабеларускай) мовах выкарыстана адразу шэсць шрыфтоў, а таксама ініцыялы ў рамцы. У кнізе ёсць асноўны курсіўны шрыфт, які ўтварае ўражанне рукапіснага тэксту. Гэты шрыфт у 1582 г. быў адліты для друкарні Мамонічаў Грынем Івановічам, падмасцер'ем Івана Фёдарова⁴³. Значна радзей для загалюккаў у Статуце выкарыстоўваўся паўустаў з рысамі курсіўнага пісьма. Двухколерны друк ужыты для вылучэння асобных радкоў на тытульным аркушы ўсіх трох выданняў.

Гравюры, змешчаныя ў розных выданнях Статута ВКЛ, адрозніваюцца між сабою і з'яўляюцца важным фактарам ідэнтыфікацыі гэтых выданняў. Напрыклад, на тытульным аркушы другога выдання Статута герб ВКЛ змешчаны пад каронай, а не пад пер'ямі, як у першым выданні. Партрэт Жыгімонта III Вазы ў другім выданні адлюстроўвае яго больш маладым, чым аналагічны партрэт у трэцім выданні. Польскамоўныя выданні з друкарні Л.Мамоніча адрознівае выкарыстанне гатычных шрыфтоў, іншага арнаменту, новых свецкіх ілюстрацый-гравюр (пасяджэнне сойма, радаводнае дрэва). У выданні 1648 г. тэкст аздоблены гравюрамі з выявай Уладзіслава IV, фамільных гербаў Радзівілаў і Сапег (гравёры В.Гондзіус і І.Лампе).

Мастацкае аздабленне Статутаў ВКЛ адлюстравала характэрныя рысы многіх вялікіх стыляў і культурных эпох еўрапейскага мастацтва. У выданнях на беларускай мове канца XVI ст. можна назіраць рэнесансныя рысы: у кампазіцыі старонкі, гармоніі шрыфтоў, сціпласці ці адсутнасці дробных дэкаратыўных элементаў і выкарыстанні вялікіх гравюр. Гатычныя рысы відавочныя ў польскамоўных выданнях Статута з друкарні Л.Мамоніча першай чвэрці XVII ст.: шрыфты, застаўкі, канцоўкі, афармленне тытульнага аркуша і інш. Барочная пышнасць, якая заўважалася ўжо і ў выданнях Л.Мамоніча, асабліва ярка прадстаўлена ў мастацкім аздабленні выданняў Статута другой паловы XVII — першай паловы XVIII ст. Класіцыстычныя строгасць і стройнасць, лаканічнасць мастацкага аздаблення відавочныя ў выданнях канца

XVIII — пачатку XIX ст. Урэшце як уплыў рамантычных настрояў у грамадстве XIX ст., узрастання інтарэсу да ўласнага мінулага можна ўспрымаць перавыданне Статута ў 1854 г., ужо пасля спынення яго дзеяння, Імператарскім Маскоўскім таварыствам гісторыі і старажытнасцей расійскіх, прычым на мове арыгіналу — старабеларускай. У той жа час мастацкае афармленне выданняў Статута ВКЛ аказала істотны ўплыў на развіццё мастацтва кнігі свайго часу.

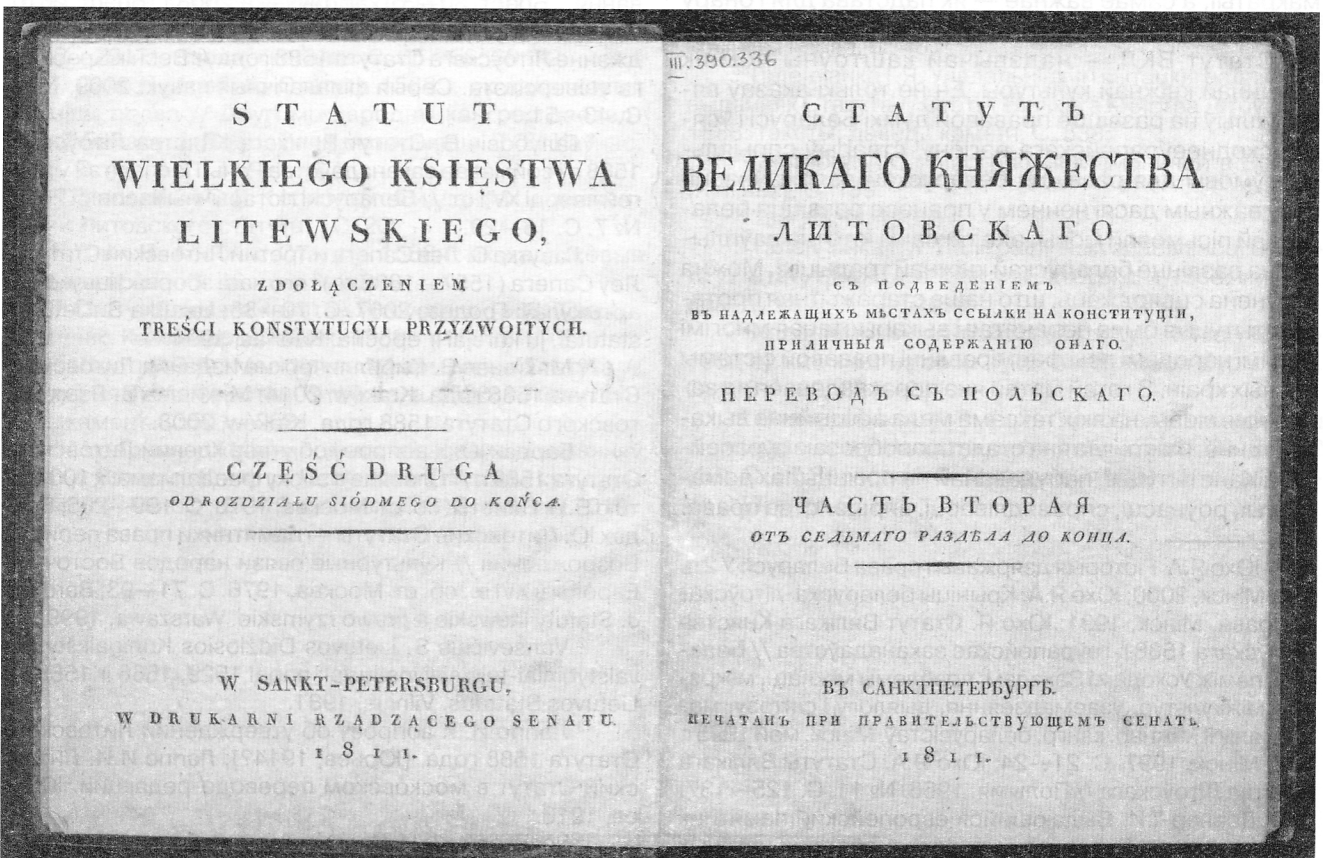
Надзвычай важнай, але амаль немагчымай для рэалізацыі з’яўляецца задача фізічна сабраць розныя асобнікі Статута і прадставіць іх шырокай грамадскасці. Гэта магло б дазволіць візуальна ўспрыняць і зразумець доўгі шлях функцыянавання Статута ВКЛ. На сёння яна часткова можа быць рэалізавана ў арганізацыі часовых выстаў, на якіх маглі б дэманстравацца кніжныя помнікі з розных збораў і калекцый нашай краіны і замежжа.

Гэтая ідэя была рэалізаваная пры арганізацыі выставы "Вялікі Статут Вялікага Княства", якая была адкрыта ў межах IX Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў. У экспазіцыі, створанай на аснове фондаў Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі і Музея гісторыі Магілёва, былі прадстаўленыя фактычна ўсе выданні Статута ВКЛ, якія захоўваюцца ў нашай краіне.

Гэтая ідэя атрымала працяг пры арганізацыі выставы "Шлях да Канстытуцыі", што праходзіла ў Му-

зеі кнігі ў сакавіку — красавіку 2019 г. і на якой былі паказаныя ўсе канстытуцыйныя акты ў гісторыі нашага народа за апошнія 500 гадоў. Выстава была прымеркаваная да 490-годдзя Першага Статута ВКЛ, 100-годдзя Канстытуцыі Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі Беларусі і 25-годдзя Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь. Экспазіцыя складалася з унікальных рукапісных і старадрукаваных помнікаў права, а таксама выданняў XIX—XXI стст. Значная частка была прысвечаная Статуту ВКЛ: былі прадстаўлены арыгіналы і факсімільныя розных спісаў і асобнікаў Статутаў 1529, 1566 і 1588 гг., у якіх упершыню зафіксаваныя нормы канстытуцыйнага права. Сярод іншага на выставе можна было пабачыць Канстытуцыю Рэчы Паспалітай 3 мая 1791 г., усе Канстытуцыі Савецкай Беларусі (у тым ліку першую 1919 г. і чатырохмоўную Канстытуцыю БССР 1927 г.). Пачэснае месца заняла Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь 1994 г. у першапачатковым выглядзе і з улікам пазнейшых змен і дапаўненняў.

Урэшце апошняя падобная выстава пад назвай "Правобраз еўрапейскай Канстытуцыі" адкрылася зусім нядаўна — 16 сакавіка 2020 г. Галоўнай ідэяй дадзенага выставачнага праекту з’яўляецца імкненне паказаць Статут ВКЛ не толькі як нацыянальны канстытуцыйны акт, але як правобраз еўрапейскай Канстытуцыі, пабудаванай на прынцыпах дэмакратыі,

Афіцыйнае выданне перакладу Статута ВКЛ ў Расійскай Імперыі (Санкт-Пецярбург, 1811).
Асобнік Нацыянальнай бібліятэкі Польшчы.

роўнасці, справядлівасці, вяршэнства права. Арганізатары імкнуцца паказаць Беларусь як краіну з багатай прававой і кніжнай культурай, якая была прыкладам для пераймання, мела вялікі ўплыў на культуратворчыя працэсы ў іншых краінах. З гэтай мэтай на выставе дэманструюцца розныя выданні і пераклады Статута ВКЛ на іншыя мовы, створаныя за ўвесь час афіцыйнага выкарыстання гэтага дакумента.

Патрабуе асэнсавання пытанне ўключэння вобразу Статута ВКЛ у грамадскія працэсы сучаснай Беларусі: адукацыйны працэс, мастацкую літаратуру, выяўленчае мастацтва і інш. Праз гэта адбываецца актуалізацыя старажытнага помніка і яго рэвіталізацыя — вяртанне да жыцця ў новых формах, прыдатных да задач новага часу. Мы можам бачыць, як шырока інтэграваны вобраз Статута ВКЛ у беларускую літаратуру яшчэ з часоў В.Дуніна-Марцінкевіча і да нашых дзён.

Бясспрэчна, Статут ВКЛ сёння ўжо не выконвае тыя функцыі, для якіх ён ствараўся першапачаткова. Цяпер ён з'яўляецца сімвалам і яркім вобразам, надзеленым рознымі сэнсамі. Статут ВКЛ успрымаецца беларусамі як сведчанне высокага ўзроўню развіцця прававой і палітычнай культуры нашых продкаў, як сімвал дамінуючага статусу беларускай мовы ў ВКЛ і абгрунтаванне прэтэнзій на спадчыну гэтай дзяржавы, як прыклад верацяярпімасці і дэмакратыі, а самае важнае — як падстава для гонару і станоўчай ацэнкі патэнцыялу айчыннай культуры.

Статут ВКЛ — надзвычай каштоўны помнік айчыннай кніжнай культуры. Ён не толькі аказаў вялікі ўплыў на развіццё прававой думкі Беларусі і ўсяго ўсходнееўрапейскага рэгіёну, стварыў спрыяльныя ўмовы для развіцця беларускай дзяржаўнасці, стаў важным дасягненнем у працэсе развіцця беларускай пісьмовай мовы, але таксама істотна паўплываў на развіццё беларускай кніжнай традыцыі. Можна ўпэўнена сцвярджаць, што наша старажытная протаканстытуцыя была перанятая і выкарыстаная многімі іншымі народамі пры фарміраванні прававой сістэмы розных краін. З гэтай мэтай яна перакладалася на замежныя мовы, на якіх таксама мела афіцыйнае выкарыстанне. Фактычна яна стала правобразам еўрапейскай Канстытуцыі, пабудаванай на прынцыпах дэмакратыі, роўнасці, справядлівасці, вяршэнства права.

¹ Юхо Я.А. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі: У 2 ч. Ч. 1. Мінск, 2000; Юхо Я.А. Крыніцы беларуска-літоўскага права. Мінск, 1991; Юхо Я. Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588 г. і еўрапейскае заканадаўства // Беларусь паміж Усходам і Захадам: праблемы міжнац., міжрэліг. і міжкультур. узаемадзеяння, дыялогу і сінтэзу: матэрыялы II Міжнар. кангр. беларусістаў, Мінск, май 1995 г. Ч. 2. Мінск, 1997. С. 21—24; Юхо Я.А. Статуты Вялікага княства Літоўскага // Польшча. 1966. № 11. С. 125—137.

² Довнар Т.И. Выдающийся европейский памятник права XVI ст. // Право и демократия: сборник научных трудов. 2013. Вып. 24. С. 15—27; Доўнар Т., Міхневич А. Развіццё судова-працэсуальных адносін у Статуце 1588 года: (да 430-годдзя прыняцця) // Судовы веснік. 2018.

№ 3. С. 61—65; Доўнар Т.И. Самы дасканалы звод законаў Вялікага Княства Літоўскага // Статут Вялікага Княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага 1588 г.: да 430-годдзя выдання: зб. навук. артыкулаў па матэрыялах канф., Мінск, 19—20 кастрычніка 2018 г. Мінск, 2018. С. 3—11; Доўнар Т. Фарміраванне права Вялікага Княства Літоўскага (XV—XVI) // Беларускі гістарычны часопіс. 1996. № 4. С. 21—31.

³ Кніга Беларусі (1517—1917) = Книга Белоруссии (1517—1917): зводны каталог. Мінск, 1986.

⁴ Радаман А.А. Сістэматызацыя права ВКЛ і пытанне паправы Трэцяга статута ВКЛ на соймаках Новагародскага ваяводства ў 1587—1632 гг. // Журнал Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Історыя. 2018. № 2. С. 21—31.

⁵ Падалінскі У.А. Партыкулярызм vs уніфікацыя: распрацоўка і прыняцце Статута Вялікага Княства Літоўскага 1588 г. // Журнал Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Історыя. 2018. № 2. С. 10—20.

⁶ Голубева Л.Л. Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588 г. — помнік прававой культуры і юрыдычнай думкі беларускага народа // Матэрыялы IX Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў "Статут Вялікага Княства Літоўскага ў гісторыі культуры Беларусі", Мінск, 18—19 красавіка 2013 г. Мінск, 2013. С. 96—101.

⁷ Праневіч Г.М. Берасце і Літоўскі Статут 1588 г.: нараджэнне маніфеста свабоды // Берасцейскія кнігазборы: матэрыялы міжнар. навук.-практ. канф. "Берасцейскія кнігазборы: праблемы і перспектывы даследавання", Брэст, 30—31 кастрычніка 2008 г. Брэст, 2010. С. 444—457; Праневіч Г.М. Леў Сапега і Берасце: нараджэнне Літоўскага Статута 1588 года // Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. Серыя філалагічных навук. 2009. № 2. С. 43—51.

⁸ Галубовіч В. Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588 г. і соймавае заканадаўства Рэчы Паспалітай у другой чвэрці XVII ст. // Беларускі гістарычны часопіс. 2019. № 7. С. 16—20.

⁹ Лазутка С. Лев Сапега і Трэці Лیتовскі Статут // Леў Сапега (1557—1633 гг.) і яго час: зборнік навуковых артыкулаў. Гродна, 2007. С. 79—85; Lazutka S. Lietuvos statutai, ju kurejai ir epocha. Kaunas, 1994.

¹⁰ Мякишев В. Кириллические издания Литовского Статута 1588 года. Kraków, 2014; Мякишев В. Язык Литовского Статута 1588 года. Kraków, 2008.

¹¹ Бардах Ю. К вопросу об утверждении Литовского Статута 1588 г. // Славяне в эпоху феодализма: к 100-летию В.И. Пичеты: сб. ст. Москва, 1978. С. 199—205; Бардах Ю. Литовские Статуты — памятники права периода Возрождения // Культурные связи народов Восточной Европы в XVI в.: сб. ст. Москва, 1976. С. 71—93; Bardach J. Statuty litewskie a prawo rzymskie. Warszawa, 1999.

¹² Vansevičius S. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai-teisiniai institutai: pagal 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos Statutus. Vilnius, 1981.

¹³ Лаппо И. К вопросу об утверждении Литовского Статута 1588 года. [Юрьев, 1914?]; Лаппо И.И. Литовский Статут в московском переводе-редакции. Юрьев, 1916.

¹⁴ Леонтович Ф.И. Спорные вопросы по истории русско-литовского права. Санкт-Петербург, 1893.

¹⁵ Малиновский И. Учение о преступлении по Литовскому статуту. Киев, 1894.

¹⁶ Пташицкий С.Л. К истории литовского права по третьему статуту. Санкт-Петербург, 1893; Ptaszycki S. Nieco o Trzecim Statucie Litewskim i normach prawnych po nim na Litwie. Lwow, 1925.

¹⁷ Доўнар Т.І. Канстытуцыйная накіраванасць Статута Вялікага Княства Літоўскага 1588 г. // Матэрыялы IX Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў "Статут Вялікага Княства Літоўскага ў гісторыі культуры Беларусі", Мінск, 18—19 красавіка 2013 г. Мінск, 2013. С. 90—96; Миклашевич П.П. Первый Конституционный акт в истории Беларуси: 420 лет Статуту Великого княжества Литовского // Право в современном белорусском обществе: сб. науч. тр. Минск, 2009. Вып. 4. С. 48—64; Мисаревич В.Н. Статуты ВКЛ 1529, 1566, 1588 гг. как основа для формирования и развития конституционного права (исторический аспект) // Конституционно-правовое регулирование общественных отношений в Республике Беларусь и других европейских государствах: сб. науч. ст. Гродно, 2011. С. 63—66.

¹⁸ Зернова А.С. Типография Мамоничей в Вильне (XVII век) // Книга. Исследования и материалы. Сб. 1. Москва, 1959. С. 190.

¹⁹ Галенчанка Г.Я. Паліграфічныя асаблівасці Статута // Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588: тэксты, давед., камент. Мінск, 1989. С. 510.

²⁰ 400 лет русского книгопечатания, 1564—1964: [в 2 т.]. Т. 1. Москва, 1964. С. 105.

²¹ Пташицкий С.Л. К вопросу об изданиях и комментарии Литовского статута: историко-библиографическая справка. Санкт-Петербург, 1893 г. С. 16.

²² Кніга Беларусі (1517—1917) = Книга Белоруссии (1517—1917): зводны каталог. С. 65—66, 69, 72.

²³ Сліж Н. Асобнікі Статута 1588 г. як дадатковыя крыніцы права // Другі міжнародны кангрэс даследчыкаў Беларусі. Працоўныя матэрыялы. Т. 2. Каўнас, 2013. С. 45.

²⁴ Пташицкий С.Л. К вопросу об изданиях и комментарии Литовского статута... С. 20.

²⁵ Сліж Н. Асобнікі Статута 1588 г. як дадатковыя крыніцы права. С. 46.

²⁶ Статут Вялікага княства Літоўскага 1588: Тэксты. Даведнік. Каментарыі. Мінск, 1989.

²⁷ Шматаў В.Ф. Мастацкае афармленне Статута // Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588: тэксты, давед., камент. С. 501—502.

²⁸ Матэрыялы IX Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў "Статут Вялікага Княства Літоўскага ў гісторыі культуры Беларусі", Мінск, 18—19 красавіка 2013 г. Мінск, 2013.

²⁹ Мякишев В. Кириллические издания Литовского Статута 1588 года. Kraków, 2014. С. 220—306.

³⁰ Суша А.А. Выданні Статута Вялікага княства Літоўскага ў беларускіх і замежных зборах // Статут Вялікага Княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага 1588 г.: да 430-годдзя выдання: зборнік навуковых артыкулаў па матэрыялах канферэнцыі, [Мінск, 19—20 кастрычніка 2018 г.]. Мінск, 2018. С. 66—69.

³¹ Захарав Т.М. Кнігазбор А.П.Сапунова ў фондах Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі: да гісторыі камплектавання (20-я гг. XX ст.) // Матэрыялы IX Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў "Статут Вялікага Княства Літоўскага ў гісторыі культуры Беларусі", Мінск, 18—19 красавіка 2013 г. Мінск, 2013. С. 36—38.

³² Мякишев В. Кириллические издания Литовского Статута 1588 года. Kraków, 2014.

³³ Цітавец А.І. Скарбы нашай спадчыны — вядомыя і невядомыя // Матэрыялы IX Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў "Статут Вялікага Княства Літоўскага ў гісторыі культуры Беларусі"... С. 42.

³⁴ Дзярновіч А. Статут у Інфлянтах: асобнікі Статута ВКЛ 1588 г. у рыжскіх зборах ("рускі" і нямецкі) // Вялікае Княства Літоўскае: палітыка, эканоміка, культура: зб. нав. арт. У 2 ч. Ч. 2. Мінск, 2017. С. 321.

³⁵ Цітавец А.І. Невядомы спіс Трэцяга статута Вялікага Княства Літоўскага // Здабыткі: дакументальныя помнікі на Беларусі. Вып. 12. Мінск, 2010. С. 6—13.

³⁶ Пташицкий С.Л. К вопросу об изданиях и комментарии Литовского статута... С. 15.

³⁷ Сліж Н. Асобнікі Статута 1588 г. як дадатковыя крыніцы права. С. 46.

³⁸ Галенчанка Г.Я. Уладальніцкія і чытацкія надпісы на выданнях Статута // Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588: тэксты, давед., камент. С. 538.

³⁹ Зернова А.С. Типография Мамоничей в Вильне (XVII век). С. 189.

⁴⁰ Там жа. С. 190.

⁴¹ Галенчанка Г.Я. Паліграфічныя асаблівасці Статута // Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588: тэксты, давед., камент. С. 510.

⁴² Издания кириллической печати XV—XVI вв. (1491—1600 г.): кат. книг из собр. ГПБ. Санкт-Петербург, 1993. С. 198—199, 221—231.

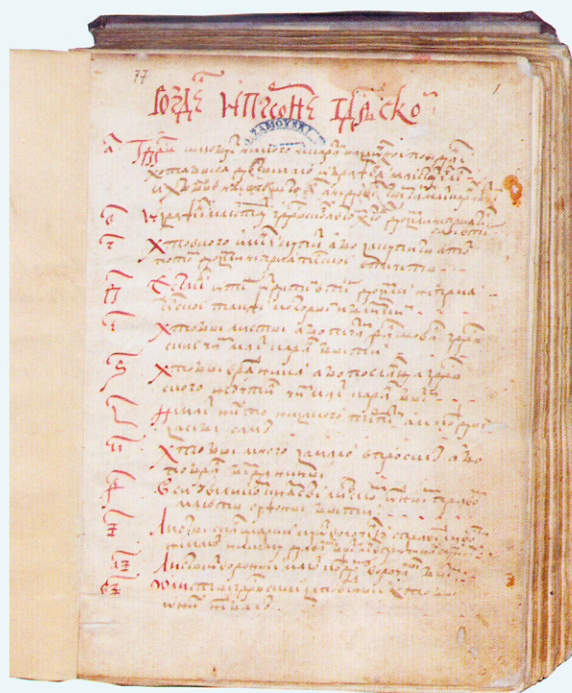
⁴³ Вознесенский А.В. Петр Тимофеев Мстиславец и его издания // Национальная библиотека. 2018. № 2 (12). С. 38; Зернова А.С. Типография Мамоничей в Вильне (XVII век). С. 180.

Выстава "Правобраз еўрапейскай Канстытуцыі" будзе працаваць у Музеі кнігі Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі да 19 красавіка 2020 года.

“Пераасэнсаванне Статута ВКЛ у кантэксце кніжнай культуры Беларусі”

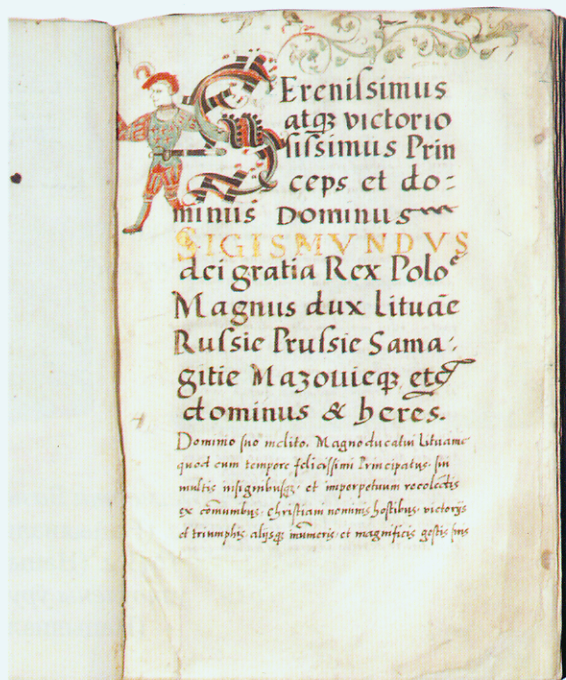
(да матэрыялу Алеся Сушы)

Статут ВКЛ 1529 г.

Кодэкс Гаушольда (Замойскі).

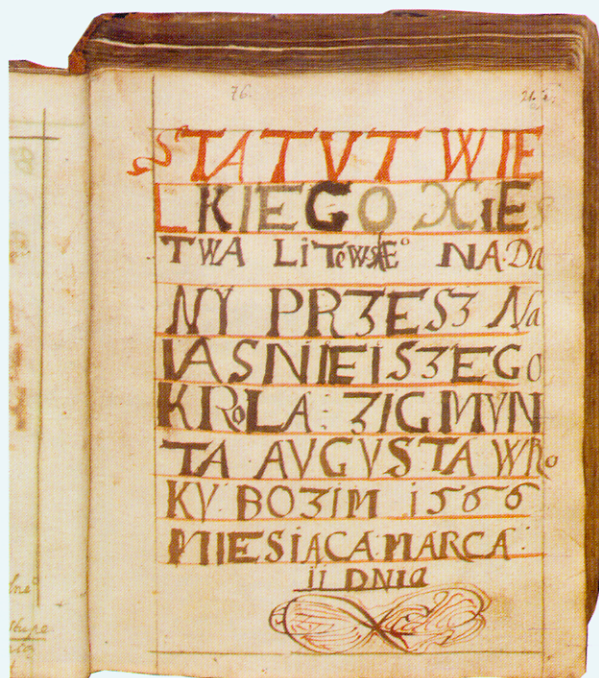
Асобнік Нацыянальнай бібліятэкі Польшчы.

Статут ВКЛ 1529 г.

Спіс каля 1538 г. на лацінскай мове.

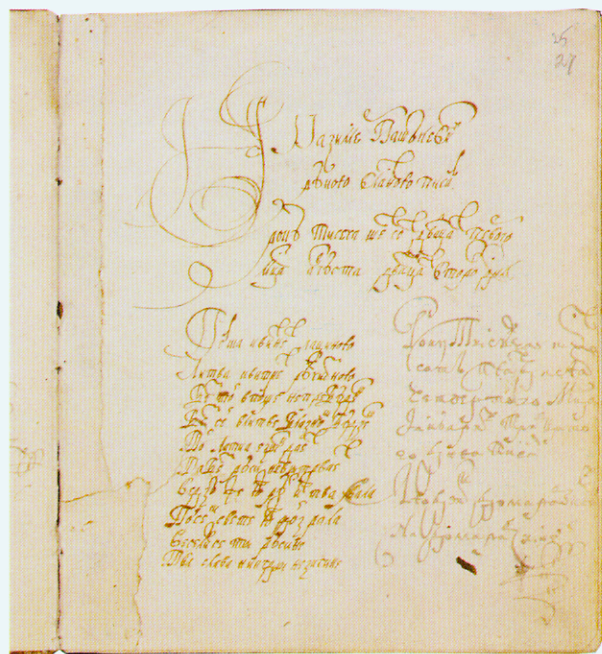
Асобнік Курніцкай бібліятэкі (Польшча).

Статут ВКЛ 1566 г.

Спіс Бібліятэкі ардынацыі Замойскіх.

Асобнік Нацыянальнай бібліятэкі Польшчы.

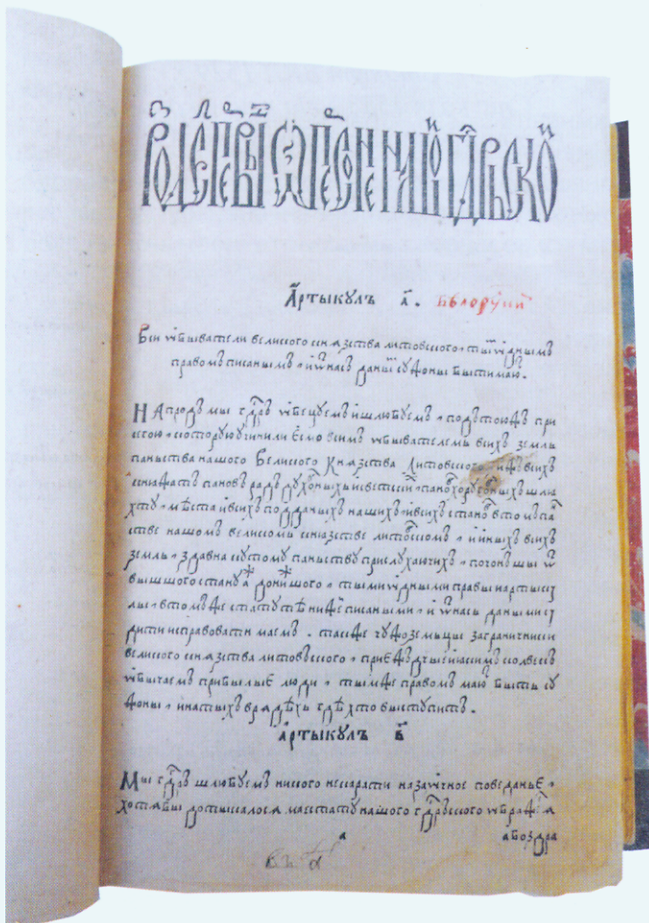

Знакаміты верш Яна Казіміра Пашкевіча
“Полиа квітнет лаціною,
Літва квітнет русчызнаю...”,
запісаны на старонках Слуцкага спісу
Статута ВКЛ 1529 г.

Асобнік Расійскай нацыянальнай бібліятэкі.

Партрэты Жыгімонта Вазы з розных віленскіх выданняў Статута ВКЛ: каля 1600 г. (Нацыянальная бібліятэка Літвы імя М.Мажвідаса), 1619 г. (Нацыянальная бібліятэка Беларусі), 1619 г. узноўлены ўручную замест страчанага друкаванага (Нацыянальная бібліятэка Польшчы)..

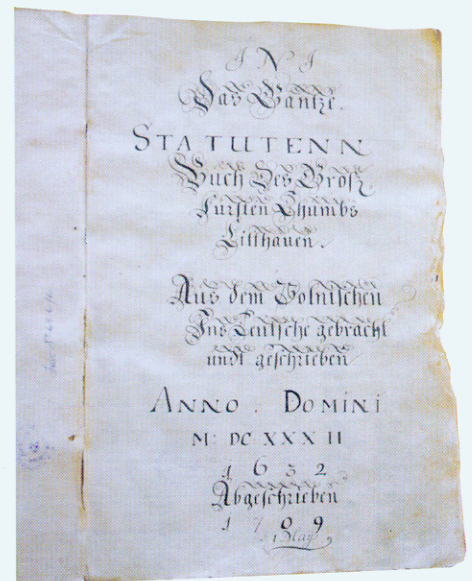
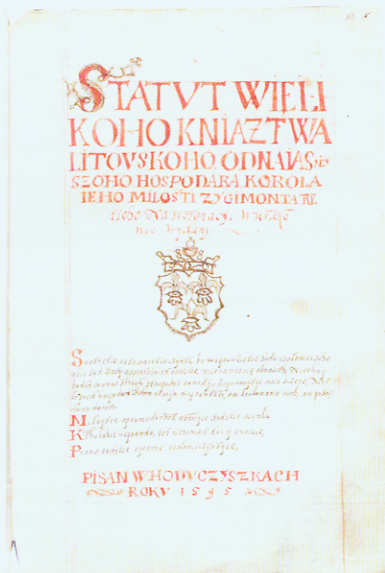
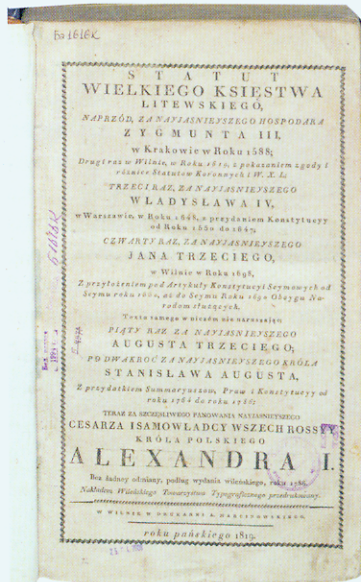
Старонка са Статута ВКЛ 1588 г. трэцяга выдання (Вільня, каля 1600 г.). Асобнік Музея гісторыі горада Магілёва.

Выява генеалагічнага дрэва ў польскамоўным выданні Статута ВКЛ (Вільня, 1619 г.). Асобнік Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі.

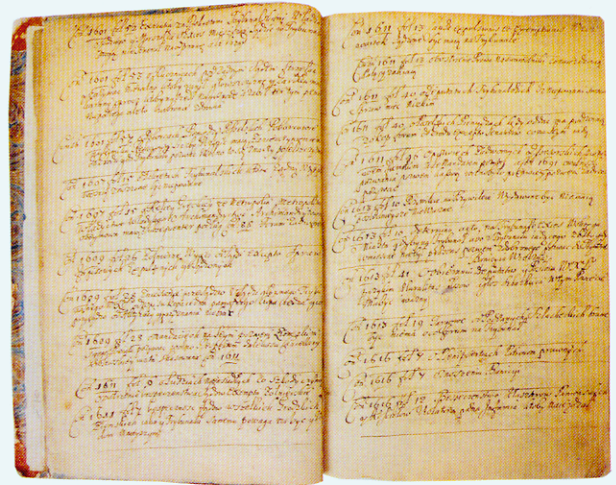
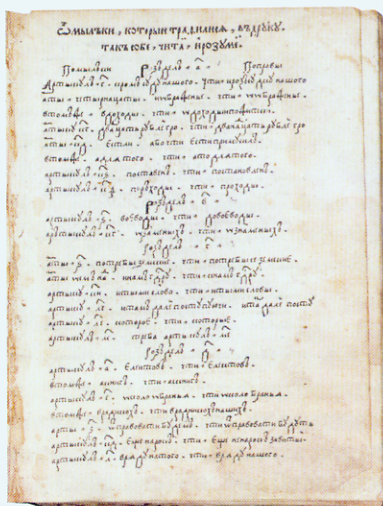
Афармленне заставак у выданнях Статута ВКЛ 1648, 1744 і 1786 гг.
Асобнікі Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі.

Апошняя афіцыйнае выданне Статута ВКЛ да яго забароны ў Расійскай Імперыі (Вільня, 1819).
Асобнікі Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі.

Адзін з першых рукапісных спісаў Статута ВКЛ 1588 г., выкананы ў Гадуцішках на Ашмяншчыне ў 1595 г. на старабеларускай мове лацінскім шрыфтам.
Асобнікі Ягелонскай бібліятэкі (Польшча).

Рукапісны пераклад Статута ВКЛ на нямецкую мову, выкананы для Інфлянтаў у 1632 г.
Спіс 1709 г.
Асобнікі Акадэмічнай бібліятэкі Латвійскага ўніверсітэта.

Раздзел “Омылки, котoryи трафилыся в друку” паводле першага выдання Статута ВКЛ 1588 г.
Асобнікі Нацыянальнай бібліятэкі Латвіі.

Штатлікія рукапісныя пазнакі на старонках, далучаных да выдання Статута ВКЛ (Вільня, 1619).
Асобнікі Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі.